3. Іванова А. «Memory Law» in Ukraine as a Modern Phenomenon: General Approaches, Prerequisites of Origin. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 41–53. DOI: 10.33663/1563-3349-2022-33-41-53.

4. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу : Закон України від 21.08.2025 № 4579-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, № 50, ст.219. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20?utm_source=chatgpt.com#Text

5. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст.219. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/317-19?utm_source=chatgpt.com#Text/

Луцький Р.П.
доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»

СУВЕРЕНІТЕТ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Суверенітет України є фундаментальною ознакою її державності та невід'ємною передумовою існування незалежної держави. Він закріплений у Конституції України (ст. 1, 2), яка визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. Поняття суверенітету включає верховенство державної влади на всій території країни, її повноту, неподільність та незалежність у міжнародних відносинах [3].

Суверенність означає, що жодна інша влада, як внутрішня, так і зовнішня, не має права втручатися у внутрішні справи держави. Це також передбачає виключне право держави встановлювати правові норми, формувати систему органів влади та забезпечувати їх функціонування. Як зазначає Гусарєв С.Д., суверенність є визначальною характеристикою держави, яка відображає її політико-правову природу та самостійність у здійсненні державної влади [1].

У науковій доктрині підкреслюється, що суверенітет є не лише юридичною категорією, але й політичною реальністю, яка визначає місце держави у світовому співтоваристві. Він проявляється через здатність держави ефективно реалізовувати свої функції, забезпечувати внутрішню стабільність і захищати національні інтереси.

Суверенітет поділяється на внутрішній та зовнішній. Внутрішній суверенітет означає верховенство державної влади всередині країни, тобто її здатність забезпечувати правопорядок, приймати обов'язкові для виконання рішення та здійснювати управління суспільством. Зовнішній суверенітет полягає у незалежності держави на міжнародній арені, можливості самостійно визначати свою зовнішню політику, вступати у міжнародні відносини, укладати договори та брати участь у діяльності міжнародних організацій.

Важливою складовою суверенності є територіальна цілісність держави. Конституція України закріплює принцип неподільності та недоторканності її території [3]. Це означає, що будь-які спроби зміни кордонів без волі народу є незаконними. У «Коментарі до Конституції України» підкреслюється, що територіальна цілісність є однією з ключових гарантій державного суверенітету та має забезпечуватися всіма органами державної влади [6].

Суверенітет також передбачає наявність ефективного державного апарату, здатного реалізовувати функції держави. У цьому контексті Закон України «Про державну службу» [2] визначає основні принципи функціонування державного апарату, зокрема професіоналізм, політичну нейтральність та служіння народу.

Крім того, суверенітет нерозривно пов'язаний із народним суверенітетом, тобто визнанням народу єдиним джерелом влади. Це положення закріплене в Конституції України і означає, що саме народ здійснює владу безпосередньо або через органи державної влади та місцевого самоврядування [3]. У науковій літературі зазначається, що народний суверенітет є основою демократичного устрою держави та визначає легітимність усіх органів влади [5].

Україна визначається як демократична держава, що означає участь громадян у здійсненні державної влади. Демократія передбачає наявність вільних виборів, політичного плюралізму, багатопартійності та гарантій прав і свобод людини. Як зазначає Кравченко В.В., демократичний характер держави проявляється у забезпеченні реальної участі громадян у політичному житті та можливості впливати на діяльність органів влади [5].

Важливим елементом демократії є також принцип гласності та відкритості діяльності органів державної влади. Це означає, що громадяни мають право отримувати інформацію про діяльність державних органів і брати участь у контролі за їх роботою.

Формами здійснення народовладдя є вибори та референдуми, які дозволяють громадянам безпосередньо брати участь у прийнятті важливих державних рішень. Представницька демократія реалізується через діяльність парламенту та інших виборних органів. Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади, який представляє інтереси народу та здійснює законотворчу діяльність.

Соціальний характер держави означає її спрямованість на забезпечення гідних умов життя для кожної людини. Конституція України гарантує право на соціальний захист, освіту, медичну допомогу, працю та інші соціальні права [3]. Держава зобов'язана створювати умови для реалізації цих прав, підтримувати соціально незахищені верстви населення та забезпечувати соціальну справедливість.

Соціальна держава також передбачає активну роль у регулюванні економіки та забезпеченні рівного доступу до ресурсів. Як зазначається у навчальній літературі, вона спрямована на зменшення соціальної нерівності та підтримку стабільності суспільства [4].

Правова держава є однією з найважливіших характеристик сучасної демократичної держави. Вона ґрунтується на принципі верховенства права, який передбачає пріоритет прав і свобод людини, рівність усіх перед законом та обмеження державної влади правовими нормами. Як підкреслює Фрицький О.Ф., верховенство права є основою функціонування правової держави та гарантією захисту прав громадян [8].

У «Коментарі до Конституції України» зазначається, що принцип верховенства права означає панування права у всіх сферах суспільного життя та обов'язковість Конституції для всіх суб'єктів права [6].

Однією з ключових ознак правової держави є поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. Цей принцип закріплений у ст. 6 Конституції України [3] і спрямований на запобігання узурпації влади та забезпечення її ефективного функціонування. Як підкреслюється у наукових джерелах, поділ влади передбачає не лише розмежування функцій, а й взаємний контроль між гілками влади [6].

Законодавча влада в Україні належить Верховній Раді України, яка приймає закони, затверджує державний бюджет, визначає основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики. Вона також здійснює контроль за діяльністю виконавчої влади, що є важливим елементом демократичного устрою.

Виконавча влада представлена Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади. Вона забезпечує реалізацію законів, управління економікою, соціальною сферою та іншими галузями суспільного життя.

Судова влада здійснюється судами, які забезпечують правосуддя, захист прав і свобод людини та контроль за законністю діяльності органів влади. Особливе місце займає Конституційний Суд України, який здійснює контроль за відповідністю законів Конституції.

У науковій літературі підкреслюється, що судова влада є ключовим елементом забезпечення верховенства права [8].

Президент України є главою держави та гарантом Конституції, прав і свобод громадян. Він представляє державу у міжнародних відносинах, забезпечує державну незалежність та національну безпеку, а також координує діяльність органів державної влади. У «Коментарі до Конституції України» зазначається, що Президент виступає важливим елементом системи стримувань і противаг [6].

Важливу роль у функціонуванні державної влади відіграє конституційно-правова відповідальність. Вона забезпечує дотримання законності у діяльності органів влади та їх посадових осіб. Як зазначає Наливайко Л.Р., цей вид відповідальності є механізмом забезпечення балансу між гілками влади та гарантією захисту прав громадян [7].

Порівняльний аналіз систем державної влади інших країн свідчить, що українська модель відповідає основним європейським стандартам. Зокрема, вона базується на принципах демократії, верховенства права та поділу влади, що є характерними для сучасних правових держав [9].

Таким чином, суверенітет України, її демократичний, соціальний і правовий характер становлять основу державного ладу. Конституційна система органів державної влади забезпечує реалізацію цих принципів на практиці, сприяючи стабільному розвитку держави та захисту прав її громадян. Україна як сучасна європейська держава продовжує вдосконалювати свою правову систему, зміцнювати демократичні інститути та забезпечувати ефективне функціонування державної влади.

Отже, суверенітет України є ключовою ознакою її державності, що визначає незалежність, самостійність і верховенство державної влади як у внутрішніх, так і у зовнішніх відносинах. Він виступає не лише юридично закріпленим принципом, а й реальною політико-правовою категорією, яка забезпечує здатність держави ефективно функціонувати, захищати національні інтереси та гарантувати права своїх громадян.

Конституційне закріплення суверенітету створює основу для формування всіх інших характеристик держави, зокрема її демократичного, соціального та правового характеру. Демократичність України проявляється у визнанні народу єдиним джерелом влади, забезпеченні участі громадян у державному управлінні та функціонуванні інститутів представницької демократії.

Соціальна спрямованість держави виражається у забезпеченні гідного рівня життя населення, підтримці соціально вразливих груп та створенні умов для реалізації основних соціально-економічних прав людини. Водночас правовий характер держави передбачає панування права, пріоритет прав і свобод людини, а також обмеження державної влади відповідно до Конституції та законів.

Особливе значення має принцип поділу влади, який забезпечує ефективне функціонування державного механізму через розмежування повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. Система стримувань і противаг гарантує недопущення узурпації влади та сприяє дотриманню законності у діяльності державних органів.

Важливу роль у забезпеченні стабільності державного ладу відіграє конституційно-правова відповідальність, яка виступає механізмом контролю за діяльністю органів влади та їх посадових осіб. Вона сприяє підвищенню ефективності державного управління та зміцненню довіри громадян до держави.

Таким чином, суверенітет, демократичність, соціальність і правовість України є взаємопов’язаними елементами, що формують сучасну модель держави. Їх практична реалізація забезпечується через діяльність системи органів державної влади, побудованої на конституційних принципах. Подальший розвиток України як європейської держави безпосередньо залежить від зміцнення цих засад, удосконалення правової системи та забезпечення реального дотримання прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусарєв С.Д., Олійник А.Ю., Слісаренко О.Л. Загальна теорія держави і права. Київ: НАВСУ, 2000 346 с.
2. Закон України «Про державну службу» // ВВР. – 1993 – № 52, Ст. 490. URL: https://faolex.fao.org/docs/pdf/ukr203081.pdf
3. Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (Редакція станом на 01.01.2021). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/commemorative_constitution_2021.pdf
4. Кравченко В.В., Савчук О.П. Правознавство. Київ: Атака, 2005. С. 54–56
5. Кравченко В.В. Конституційне право України. Київ: Атака, 2007 592 с.
6. Коментар до Конституції України. Київ: Інститут законодавства ВРУ, 1996. 292 с.
7. Наливайко Л.Р. Конституційно-правова відповідальність. Київ, 2000, 248 с.
8. Фрицький О.Ф. Конституційне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 321 с.
9. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. Київ: АртЕк, 1997. 298 с.

Мовчан Р. О.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

ПРО ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ЗВОРОТУ «АКТИВНА УЧАСТЬ У ЗАХОДАХ ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ» (Ч. 6 СТ. 111-1 КК)[1]

З березня 2022 р. парламентом було ухвалено Закон України № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», згідно з яким Кримінальний кодекс України (далі – КК) був доповнений новою ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». Поява цієї новели призвела до виникнення низки складних кваліфікаційних питань, переконливі відповіді на які, попри зусилля правничої спільноти, не отримані і нині, хоч із часу появи аналізованої норми минуло вже чотири з половиною роки. Зокрема, у списку таких злободенних питань чільне місце посідають проблеми, пов'язані з кримінальною відповідальністю за так званий «політичний» колабораціонізм (ч. 5 та ч. 6 ст. 111-1 КК), серед яких чи не найбільш гострим є питання, що стосується тлумачення вживаного у ч. 6 ст. 111-1 КК звороту «активна участь у заходах політичного характеру».

Доволі розлоге визначення відповідної «активної участі» було запропоноване представниками Інституту СБУ, котрі під нею розуміють вид діяльності, який свідчить про залученість суб'єкта до процесів, що відбуваються під час організації та проведення заходів політичного характеру, його взаємодію з учасниками процесу, та може виражатись у діях, спрямованих на відкриту та активну підтримку порядку денного чи реалізацію прийнятих рішень, резолюцій, висновків тощо, зайнятті відповідних посад, виконанні поставлених завдань та іншому сприянні, а також у виконанні завдань, поставлених організатором, агітації, забезпеченні певного етапу такого заходу, наданні приміщень, спікерів, аудиторії для його проведення, підтримці головуючого, участі в дебатах, висуненні ініціатив, формуванні пропозицій, резолюцій тощо [1, с. 139–140]. Хоч і дещо вужче, та водночас не менш змістовне трактування аналізованого звороту наводиться і Є. Письменським. «Активну участь» вчений

[1] Ці тези підготовлено за підтримки Національного фонду досліджень України в межах реалізації проєкту з виконання наукових досліджень і розробок «Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: правотворчі та правозастосовні проблеми» (реєстраційний номер 2025.02/0038).